

УДК 007 : 304 : 070 (477) (09)

## ЕПІСТОЛЯРІЙ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ЯК ПРОЯВ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ЗБУДЖЕНЬ

**КОВАЛЬОВА Тетяна,**

канд. наук із соц. комунік., доцент, t.kovalova@journ.sumdu.edu.ua<sup>1</sup>;

**СИДОРЕНКО Людмила,**

учитель, sydorren.l@gmail.com<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Сумський державний університет, вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна.

<sup>2</sup> КУ Сумська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 22 імені Ігоря Гольченка Сумської міської ради, вул. Ковпака, 57, Суми, 40000, Україна.

*Мета наукової розвідки – дослідити епістолярну спадщину Лесі Українки, з'ясувати сукупність публіцистичних збуджень у текстах, представлених у повному академічному 14-томному виданні. Визначено, що більшість тем, розглянутих Лесею Українкою у листах, спонукали адресатів до роздумів, активації знань, переконань, дій, а також збуджували до міркувань про національну ідентичність українців, про роль літератури й мови у становленні Української держави. Окреслено множини людських почувань, пробуджених епістолярієм публіцистки – емоції ніжності, любові, щирості, гніву, почуття обов'язку, поваги, громадянської гідності тощо.*

**Ключові слова:** Леся Українка, епістолярій, публіцистичні збудження.

### LESIA UKRAINKA'S EPISTOLARY AS A MANIFESTATION OF PUBLICISM EXCITATION

*The purpose of scientific research is to investigate the epistolary legacy of Lesya Ukrainka, to find out the set of journalistic excitements in the texts presented in the full academic 14-volume edition. It is determined that most of the topics considered by Lesya Ukrainka in the letters encouraged the addressees to think, activate knowledge, beliefs, actions, as well as stimulate reflections on the national identity of Ukrainians, the role of literature and language in the formation of the Ukrainian state. The many human feelings aroused by the journalist's epistolary are outlined - emotions of tenderness, love, sincerity, anger, sense of duty, respect, civic dignity, etc.*

**Key words:** Lesya Ukrainka, epistolary, publicism excitation.

**Вступ.** Історично так відбувалося, що яскравими постатями української нації, причетними до становлення України як держави, були не лише політичні лідери, а й творча інтелігенція. Саме до цієї когорти національних діячів і належала Лариса Петрівна Косач. Вималювати її натуралістичний портрет, як громадської діячки, публіцистки, перекладачки, літераторки і, взагалі, вольової жінки, сьогодні не просте завдання. Протягом кількох десятиліть радянська ідеологія творила образ «іншої» Лесі, «несправжньої» Українки. У рік 150 річниці від дня народження генія української інтелектуальної еліти можемо, не спотворюючи фактів, говорити про цю неординарну постать, адже сучасники мають знати, якою була насправді Леся Українка (Лариса Петрівна Косач). Зобов'язані розуміти й усвідомлювати її вагому роль у формуванні української держави та, передовсім, її наближенні до європейської культури. Власне епістолярна спадщина дозволяє дослідити як особисте, інтимне життя, так і творчі та політичні поривання, національні орієнтири, філософські шукання «пані в українській культурі, з якою треба дуже і дуже на «ви» (О. Забужко). Це й зумовлює актуальність дослідження.

Сьогодні маємо багато досліджень, присвячених постаті геніальної жінки у широкому розумінні. Зокрема, значна увага науковців приділяється вивченню різних

© Ковальова Т., Сидоренко Л., 2021

аспектів епістолярної спадщини Лариси Косач. Ідіолект Лесі Українки досліджує Л. Голоух [2], яка, вимальовуючи «мовний портрет» письменниці, побічно зупиняється на окремих позиціях мовно-стилістичної оцінки її листів. Лінгвокреативність, манеру комунікування, мовні конструкції в еґо-текстах поетеси досліджує Т. Космеда [4]. Особливості родинного листування, емоції й почуття, які Леся Українка виказувала до рідних, аналізує О. Богдашина [1]. Дослідженню національно-літературного елемента в епістолярній спадщині письменниці приділяє увагу В. Пустовіт [8], зокрема виділяє умовні групи епістолярних текстів. Наукові розвідки Н. Римар [9] представляють огляд епістолярної критики Лесі Українки щодо її рецензій в український літературний процес, аналізу художнього стилю та критичного погляду на філософію творчості. О. Макарчук [6] характеризує роздуми й міркування Лесі Українки про політичне життя українців, окреслює місце української партійної преси, зокрема часопису «Народ» в епістолярії письменниці, розглядає її погляди на національне питання. Проте навіть значна кількість досліджень повністю не охоплює всі концепції епістолярію Лесі Українки.

*Мета статті* – дослідити епістолярну спадщину Лесі Українки, з’ясувати сукупність публіцистичних збуджень в її текстах; окреслити тематику листів, що найбільше хвилювала адресантку, і водночас збуджувала увагу й цікавість адресата; визначити сукупність людських почувань, які порушувалися Лесею Українкою у її епістолярії; охарактеризувати коло проблем, які могли викликати особливі почуттєві та емоційні збудження комунікантів.

*Об’єктом дослідження* є епістолярій Лесі Українки.

*Предмет дослідження* – самобутність публіцистичних збуджень в епістолярних текстах Лесі Українки.

*Джерельну базу* склали листи Лесі Українки, представлені в повному академічному зібранні творів у 14-ти томах (Т. 11–14).

**Методи дослідження.** Для досягнення мети застосовувалися такі методи: порівняльно-типологічний, контент-аналіз, синтез та узагальнення. Методом контент-аналізу у дослідженні було відібрано та проаналізовано, представлений епістолярій Лесі Українки, оприлюднений у повному академічному 14-томному виданні, що дозволило визначити особливу публіцистичну манеру письма та виявити погляди адресанта на тогочасну дійсність. За допомогою порівняльно-типологічного методу було з’ясовано різноманітність поглядів Лариси Косач на важливі теми і проблеми та означено авторські публіцистичні збудження комунікантів щодо розуміння і сприйняття суспільних проблем, проблем мови та літератури, національної філософії, людських переживань і почуттів. Узагальнення сприяли досягненню мети дослідження, окресленню висновків та визначенню подальших перспектив в контексті означеної теми.

**Результати й обговорення.** Лариса Петрівна Косач на межі епох, на шляху творення України як держави, утвердження українців як нації у процесі національного культуротворення представила свій епістолярій, який засвідчив новий зразок українсько-європейської культури, значущості й вагомості українського слова у ствердженні української національної ідентичності. Як слушно зазначає Ю. Соловйова: «Відсутність загальнонаціональних лідерів, історичні перипетії робили соціально активними українських письменників, які в більшості своїй не стояли осторонь важливих суспільних проблем» [11, с. 9]. Така функція на певному етапі українського державотворення належить Лесі Українці, а її епістолярій повно розкриває поривання та збудження комунікантів у цьому процесі.

Публіцистка була відвертою та щирою у своїх епістолярних текстах, часом дискутувала, філософствувала на різні суспільно важливі теми, вела чітку й лаконічну бесіду, досить часто викликала почуття ніжності, захоплення, поваги, щирої турботи, а часом була надто емоційною, аж до гніву, навіть дратівливості, особливо коли

питання кореспонденцій стосувалися української ідентичності як державної, так і мовної та літературної. На думку Л. Долинської, «дуже приблизно знаємо праці мисткинь, що формували (та продовжують кристалізувати) українську літературу і культуру, стали взірцями жіночої життєвої стійкості» [3, с. 26]. Таким чином, дослідження епістолярної спадщини Лесі Українки дозволяє глибше пізнати й зрозуміти її як особистість, неперевершену майстриню слова, «силу», що чинить особливий публіцистичний вплив на суспільство. Відтак, у представленому епістолярії поетеси простежуємо не лише життєву дорогу, її особисту громадянську позицію та утвердження національних запитів тогочасної української культурної еліти, а й намагання збудити реципієнта своїх листів до думки, до дії, до почуттів і переживань.

Своє місце й роль в українському суспільстві Леся Українка визначала, перш за все, сама. Вона була занадто самокритичною і не боялася чути критику від інших, що заслуговує уваги. У її листах, особливо адресованих сестрі Ользі, матері, М. Драгоманову, О. Кобилянській, М. Павлику, знаходимо розлогі авторські коментарі й щодо її громадянської позиції, щодо розуміння життєвих уроків і їх прийняття, щодо щирої дружби і безкорисливої допомоги, ставлення до роботи хатньої й до праці літературної та публіцистичної. У цьому Леся Українка була весь час відвертою і досить прискіпливою. Вона добре розуміла й усвідомлювала свої як сильні, так і слабкі, на її погляд, риси.

По-перше, вона ніколи не вважала себе досить освіченою, особливо часто це звучало у спілкуванні з М. Драгомановим та О. Кобилянською. «Не робіть собі такої великої ілюзії з моєї «широкої освіти», – пише у листі до О. Кобилянської. – Запевне менше знаю, ніж Ви, бо навіть жадних шкіл не покінчила і взагалі систематично вчилася тільки до 14 років, а потім пішла «на власний хліб», себто вчилася тільки того, що мені подобалось, а читала все, що запорву, без жадної заборони. Правда, коректив був в особі моєї матері та в листах дядька Драгоманова, якого вважаю своїм учителем, бо дуже багато завдячую йому в моїх поглядах на науку, релігію, громадське життя і т. и. Коли б він був жив довше, то, може б, з мене вийшло що ліпше, ніж є тепер, а так – буде, що буде!» (29–30 травня 1899 р. До О. Ю. Кобилянської). Така власна оцінка, напевне і збурювала Ларису Косач до навчання протягом усього свого життя, особливо до вивчення мов та читання.

Багато Леся Українка писала про вміння людей розумно комунікувати, тим самим засуджувала будь-які недоречні суперечки щодо поглядів на речі. На переконання публіцистки, не варто вступати у дискусії, якщо міркування вибудовуються на помилкових непорозуміннях. У цьому вона була прискіпливим самокритиком і радила так чинити іншим, зокрема застерігала і М. Павлика, й І. Франка від невірних суперечок щодо справ літературних та політичних. Однак така самокритичність не заважає нам визнавати Лесю Українку генієм свого часу і сьогодення.

Лариса Петрівна Косач більше переймалася справами суспільними, захоплювалася громадською роботою. Вона допомагала друзям та громаді щиро і не лише словом. Коли мала які гонорари, то за потреби, частково віддавала на різні суспільно важливі справи – придбання та поширення якісної, на її погляд, літератури та преси, видання часописів, белетристики, поезії, давала кошти на освіту: «Посилаю 20 гульденів, половина на «Народ», половина на «Поступ»» (2 лютого 1895 р. До М. І. Павлика). Такого змісту короткі пояснення читаємо у її листах. Цю свою позицію Леся Українка пояснювала у одному з листів до сестри Ольги, коли хотіла допомогти оплатити навчання М. Кривинюка, так: «Я найбільш люблю приносити именно такі жертви («жертва непотрібна» читаємо з попереднього тексту листа) на алтарь дружби, – в цьому логіки мало, признаю, але що робить, се факт» (17 жовтня 1900 р. До О. П. Косач).

Слушним є застереження Лесі, яке й пояснює всю її натуру – сильну і слабку водночас: «Тільки я, коли згадую своє життя, то завжди боюсь, коли б хто з вас не по-

вторив моїх помилок. А помилка головна в тім, що багато сили йшло на даремну видержку, на непотрібну терпливість, а серцю давалася воля тоді тільки, як уже було пізно...» (8 квітня 1901 р. До О. П. Косач). Письменниця була досить люб'язною до своїх родичів та друзів, тому її листи сповнені щирих поривань допомоги, ніжності, захоплення.

Варто відмітити, листи публіцистки досить структуровані, особливо якщо їх зміст близький за стилем до наукового чи науково-публіцистичного, а не короткого повідомлення. Леся Українка розгорнуто пояснювала проблеми чи питання, які вважала важливими для громадськості, і виносила їх на розгляд. Вона намагалася достеменно розібратися в різних аспектах і не соромилася питати про незрозуміле в адресата. Якщо ж бралася до оцінки (аж ніяк не критики, бо критиком себе не вважала), то обґрунтовувала кожне зауваження чи схвалення.

Особливе значення епістолярію Лесі Українки можна визначити у збудженні національної свідомості українців. Так, одне із найважливіших питань, над яким вона багато розмірковувала і з близькими родичами, і з товаришами, можемо виокремити питання національної ідентичності. Лариса Косач активно бралася до літературної та публіцистичної праці, не полишала її навіть у найскладніших життєвих ситуаціях. Наприклад, після операції з Берліну писала до сестри: «Скажу тобі ще одно (се вже зовсім *a parte*), що мені робота, як і музика, служить часом замість – горчишника (морального, звісно)... Я знаю, що дуже «невозвышенно» вживати літературу замість морфію, але все ж се краще, аніж морфій вживати замість літератури. Сей «морфій» не дає мені погрязнати, скиснути і заснидіти – за те спасибі йому» (28 листопада 1899 р. До О. П. Косач). Таким чином, у тексті листа чітко бачимо прояв збуджень до активної літературної роботи, яка заспокоює й саму адресантку, приносить їй моральне задоволення.

Досить критичний погляд мала громадська діячка й на політичну ситуацію, що склалася в підросійській Україні, на Галичині, Буковині, в Польщі. Відтак, у своїх листах Леся Українка не лише інформувала адресата про події, що її хвилювали, а першочергово намагалася збудити в нього певні переживання щодо описаних подій чи ситуацій: «У нас в Росії таке робиться, що аж читать неприємно. Як начитаюсь про Фінляндію та про студентські справи, то аж додому нема охоти їхать, аж стидно німцям в очі дивитись, як згадаю, що то ж я «русская подданная», – навряд чи і Мікіна лояльність устояла б, якби він був тепер «гражданином нашего обширного отечества»... Міша з Дерпта пише *jammervolle Briefe* і з powodu тамошніх справ, і всі росіяне знакомі якісь пригнічені. Цікавий контраст з «жизнерадостными» німцями, з їх енергичним життям, ще більш розбуженим, відколи соціал-демократи виступили вільно на арену. Ах, краще мовчати про се...» (19 квітня 1899 р. До родини Драгоманових). Вона сподівалася на перемогу соціал-демократії, була переконана, що «сей напрямок таки прокинеться, згодом вільний від решток національно-духовної неволі», і не зможе «українська нація обійтись без нього» (7 червня 1899 р. До М. І. Павлика). Авторка намагалася своїм текстом вразити, зачепити, збудити суспільний інтерес. Проте серйозно розмірковувати на цю тему не бралася, оскільки не вважала себе публіцистом. У листі до М. Павлика вона писала: «Коли б я була публіцистом (тепер, більш ніж коли, жалую, що нема в мене публіцистичного талану), то звернула б якнайсерйознішу увагу на соціал-демократичний рух і на те, яке місце має займати в ньому елемент національний, то єсть як мають, наприклад, українські, польські і великоруські соціал-демократи відноситись межи собою. Се була б нова «Історична Польща». Але писати про такі речі без публіцистичного талану – пожалься Боже! маю досить досвіду для того, аби знати, що публіцистика не мої ризи» (7 червня 1899 р. До М. І. Павлика). Із тексту стає зрозумілим, що рівнялася Леся Українка на М. Драгоманова, а тому так категорично ставилася до своєї публіцистики взагалі, можливості впливу на думку громадськості зокрема.

Не можна применшувати ролі Лариси Косач і в утвердженні української мови. У епістолярії бачимо емоційне бажання авторки пробудити інтелект реципієнта для осмислення ролі та важливості мови у визначенні національної української ідентичності. Приклад такої публіцистичної оцінки мовної ситуації читаємо зокрема у листі до М. Драгоманова: «У нас велика біда, що багато людей думають, що досить говорити по-українськи (а надто вже коли писати децицю), щоб мати право на назву патріота, робітника на рідній ниві, чоловіка з певними переконаннями і т. ін.» (9 лютого 1894 р. До М. П. Драгоманова). Леся Українка глибоко осмислює мовну проблему, наводить докази, добирає приклади. Так, далі читаємо: «Ще тепер можна у нас почути фразу: ... «Говорить по-нашому» – се вже ценз! А послухати часом, що тільки він говорить по-нашому, то, може б, краще, він говорив по-китайськи» або «Я не п'ю чаю, бо се московська вигадка, я не ходжу зроду в російський театр; не читаю дурної російської літератури; їм не «бліни», а «млинці», а коли б то були «бліни», то я б їх не їв» (9 лютого 1894 р. До М. П. Драгоманова). Авторка намагалася якнайзрозуміліше пояснити свою позицію та відстороненість від такого «українофільства». Щоб повністю усвідомити важливість проблеми, наводила влучні аргументи, а далі лаконічний висновок: «Після сього Ви, може, краще зрозумієте, які в сих людей мозки. Наслухавшись таких милих розмов від людей, що зуть себе патріотами та українофілами, боїшся, як вогню, коли б хто тебе не назвав сими йменнями і таким способом не загнав у баранячу кошару» (9 лютого 1894 р. До М. П. Драгоманова). Леся Українка не боялася висловлювати суспільної думки, вона усвідомлювала свою роль у формуванні правильної громадянської позиції української нації. Тож її епістолярій не проста переписка, це збудження уваги, виголошення думки, щоб її почули.

Не стояла Леся Українка осторонь і проблем літератури та публіцистики, їх впливу на громадськість у формуванні національного світогляду та розуміння проблем державотворення України. Її епістолярій збуджував потребу українців визнавати свою причетність до європейської літератури й орієнтацію на неї у сприйнятті та розумінні своєї національної. У листі до брата Михайла міркувала: «Але взагалі треба нагадати програму «Всесвітніх творів» і гризти нею голову людям, як колись Катон гриз римлянам, чи не взяти на себе роль Катона? Тільки не ради зруйнування Картагіни, а ради відбудування її – се ж більш почесна мета» (12 грудня 1893 р. До М. П. Косача). Письменниця добре знала європейську літературу, читала в оригіналі, аби розуміти авторські наміри, і дослухалася, сприймала й цінувала думку тих, хто так само знався на європейській культурі, про що читаємо: «Я скінчила «Давню казку» (поет і лицарь), прочитала її в «Плеяді» з певним тріумфом, найбільш всіх сподобалася вона паничеві Липському, се мені приємно, бо все-таки він людина, вихована на європейській літературі, і патріотичної поблажливості у нього нема» (12 грудня 1893 р. До М. П. Косача).

Епістолярні тексти Лесі Українки транслиювали не тільки її окремі думки з приводу осмислення літературного тексту чи літературної критики, а й збуджували до зрушення української свідомості. Зокрема важливими для неї були справи щодо друку та поширення белетристичних видань, преси в Україні. Наприклад, у листі до О. Маковея пише: «Про фольклористичне видання п. Франка я вже знаю з його листа і дуже рада, що у нас буде видаватись такий журнал. Постараюся допомогти йому, чим можу» (12 листопада 1893 р. До О. С. Маковея). На цю тему публіцистка також спілкується, наприклад, з М. Павликом: «Я чомусь думаю, що «Народ» не загине. І взагалі вірю в нашу справу, що вона таки буде жити й рости, неважаючи на Даниловичів е tutti quanti. В ній є велике зерно життя – прихильність селян, хоч би й малого числа їх на перший раз. Сподіваюсь, що будуть і товариші ліпші, а то не-вже ж таки рішити, що «нема в світі правди, як тільки в Бозі та в мені»? Все ж таки у вас можна б, якби люде та енергія, робити і жити, а от у нас!.. Знаєте, я все ж таки трошки оптимістка, чи то скоріш прогресістка, і думаю, що світ іде не до гіршого, а

до кращого, тільки коли б він скоріше йшов, а то стільки сили й людей даремнісінько гине. А у нас, на Україні, ще багато мусить загинути марне (чи, може, так буде здаватись, що марне?), поки що-небудь людське вийде. І я і всі мої товариші, певне, роковані на марну згубу, та й нехай би, якби ж з того просвіток був комусь...» (26 лютого 1895 р. До М. І. Павлика).

Означене питання Лариса Косич обговорює і з В. Гнатюком: «Дозвольте мені дати одну пораду щодо книжок «Видавничої Спілки»: може, цензура російська скоріш допустила б їх на Україну, якби автори кожний від себе просив би за свою книжку, бо цензура головно спілок не любить, індивідуум її не так лякає. Шкода, коли книжки не підуть на Україну, бо варто, щоб ширша громада прочитала їх. Надто оповідання п. Кобилянської, се просто окраса нашої літератури» (10 травня 1899 р. До В. М. Гнатюка). Така громадянська позиція Лесі Українки виявляється в її прагненні бути безпосереднім учасником видавничих справ. Її епістолярій дозволяє нам бачити небайдужість авторки, її переконаність у можливості впливу на українців саме через пресу та літературу, намагання збудити почуття поваги до національної культури, мови, літератури, бажання орієнтуватися на кращі європейські зразки.

Публіцистка й сама долучається до написання та оприлюднення матеріалів про значення і тенденції світової літератури, поетичної, белетристичної, публіцистичної діяльності митців. Так, в Літературному товаристві Леся Українка мала лекцію про буковинських письменників: Ю. Федьковича, О. Кобилянську, В. Стефаніка, згодом видруковано було статті українсько мовою «Писателі-русини на Буковині» та російською «Малорусские писатели на Буковине». Виступала перед публікою і про творчість класиків європейських літератур. Представила ряд оглядів, наприклад, «Два направления в новейшей итальянской литературе», «Новые перспективы и старые тени», «Новая женщина» западноевропейской беллетристики». Також мала наміри писати про німецьких поетів-модерністів, робити огляди французької, англійської та деяких слов'янських літератур.

Лариса Косач не лише сама була активною громадською діячкою, вона вибирала до себе в товариші людей, схожих по духу, по намірах, по філософії мислення, взагалі по натурі, адже цю натуру підмічала досить тонко. Важлива функція Лесиного епістолярію полягає також у збудженні цікавості до геніальних особистостей, їхнього визнання, у формуванні суспільної установки сприймати їхню роботу як важливий внесок у становлення Української держави. Розміркування про людей, до яких Леся Українка завжди була надто прихильною, читаємо в багатьох її листах. Досить високо вона, наприклад, оцінює О. Кобилянську і як людину, і як мисткиню: «Я не дивуюсь, що галицькі уми не мають на Вас впливу, бо, мені здається, Ви самі виростили понад їх» (29–30 травня 1899 р. До О. Ю. Кобилянської). Однак якою б прихильною не була адресантка до інших, якщо вона не погоджувалася з певною думкою, про це завжди критично й відверто говорила й адресату, і навіть могла обговорювати й дискутувати з іншими, відстоюючи свою точку зору, обґрунтовуючи свою позицію. Одну з дискусій щодо захоплення О. Кобилянською «німеччиною» читаємо в листах до різних адресатів.

Із поясненнями своєї позиції щодо цього питання Леся Українка зверталася і до самої Ольги. Так, у листі до неї Леся пише: «Я, власне, хотіла зазначити різницю між поглядами галицької критики а моїми: галицька критика докоряє Вам німеччиною, а я думаю, що в тій німеччині був Ваш рагунок, вона дала Вам пізнати світову літературу, вона вивела Вас в широкий світ ідей і штуки, – се просто б'є в очі, коли порівняти Ваші писання з більшістю галицьких (я тут не маю на меті, наприклад, Франка, бо він не належить до більшості); там (у галицьких писаннях) чути закуток, запічок, – у Вас гірську верховину, широкий горизонт» (20 травня 1899 р. До О. Ю. Кобилянської). Власне до трактування свого ставлення до цього питання адре-

сантка додає і своє обґрунтування – чому: «Се, власне, добре, що Ви прийшли в нашу літературу через німецьку школу, а не через галицько-польську, як більшість галичан, бо та школа галицько-польська, властиве, не школа. Якби почали з того, чим скінчили, певне, користь була б менша. Що Ви пізно навчилися нашої літературної мови, дарма, зате Ви навчилися її, тоді коли інші одразу думали, що знають. Та ще й те, – *entre nous soit dit*, I – хто знає українську мову? себто так знає, як можна знати французьку, німецьку, англійську etc. Коли Ви з німецької школи прийшли на Україну, то прийшли свідомо, знаючи, куди і навіщо, отже, тепер нема страху, що Ви покинете її» (20 травня 1899 р. До О. Ю. Кобилянської). Леся Українка досить чітко викладає свою думку, щоб її зрозуміли, зацікавилися точкою зору і, головне, – почули.

На продовження цієї думки маємо міркування й у листі до М. Павлика, у якому авторка пояснює свою позицію (відмінну від адресата) щодо захоплення О. Кобилянською німецькою літературою, яку та читала в оригіналі, бо добре володіла мовою, а також перекладами українських творів німецькою мовою. На підтвердження наведеної думки поетеса пише: «Щодо німеччини, то іншої гадки про це ніж Ви і всі галичане. Не згубила, а виратувала Кобилянську німеччина, показала їй широкий європейський світ, навчила ідей, навчила стилю (не в значінні слів, лексіки, але в значінні фрази, багатства форми), а розвивши їй розум, тим самим виховала для свідомої і розумної служби рідному краю. Кобилянська вже не кинеться в вузький шовінізм, бо звикла до широкого лету думки, – гадаю, що й збочення до клерикальства для неї неможливі» (7 червня 1899 р. До М. І. Павлика). Таким чином, наведена цитата дозволяє говорити про спільність поглядів обох мисткинь щодо орієнтації на європейське мистецтво, на класичну літературу зокрема. Леся Українка наголошувала не одноразово у своїх кореспонденціях і до М. Драгоманова, і до матері та інших родичів і близьких товаришів про необхідність і важливість читання й осмислення класиків в оригіналі, а не перекладних текстів, які часом мали дещо інтерпретований зміст, чим збуджувала зацікавлення до її белетристичної та перекладацької роботи. Поетеса високо цінувала літературний хист подруги, то ж зверталася до М. Павлика: «Найкращий спосіб втримати Кобилянську при нашій літературі назавжди – се не дорікати їй щодня німеччиною, не називати чужою, екзотичною квіткою, а признати за нею те почесне місце в нашій літературі, на яке вона цілком заслуговує» (7 червня 1899 р. До М. І. Павлика).

Також, наприклад, схвально відзивалася авторка досліджуваного епістолярію про М. Ковалевського. Згадка про нього вона відводила місце у листах до М. Павлика, разом з яким писала спогади про Миколу Васильовича, доброго друга М. Драгоманова. Чому Леся Українка вибрала цю особистість, чітко пояснила у своєму листі: «Врешті, мені здається, що Микола Васильович цікавий не стільки через такі чи інші обставини його життя, скільки через свій характер, надзвичайну енергію, витривалість і силу переконання, якими він так одрізнявся від маси своїх земляків, – то ж, власне, на сю характеристику звертаю я головну увагу в [своїх споминах](#)» (9–10 травня 1899 р. До М. І. Павлика).

До своєї роботи ставилася публіцистка досить відповідально, тож у багатьох її епістолярних текстах бачимо збудження до активної праці. Так, щодо будь-яких спроб пришвидшити розпочату роботу, аби була завершена, Леся була аж занадто вимогливою, якщо по-іншому не складалися обставини через хворобу. Наприклад, на пропозицію закінчити написання спогадів про М. Ковалевського у листі до М. Павлика пояснювала: «Писати «як-небудь», аби не гаяти, я могла б, але не можу, бо занадто люблю пам'ять Миколи Васильовича і говорити про нього прилюдно, не узброївшись тим хистом і таланом, на який тільки можу здобутись в нормальніших, ніж тепер, обставинах, не вважаю згідним ні з моєю любов'ю, ні з моєю літературною гордістю (признаюсь, що вона таки в мені є). Се робота більше белетристична,

ніж компілятивно-біографічна, а белетристика мій фах, darum soll ich das beste leisten...» (7 червня 1899 р. До М. І. Павлика).

Проте не такими захопливими були оцінки Лесі Українки галичан. Про них вона писала до О. Кобилянської: «І, – я не знаю, – розумних людей я в Галичині стрівала, тільки всі вони якось не чарують, чогось їм бракує, темпераменту, чуття, серця чи хто його знає чого, – не можна з ними почувати себе вільно. Говорю про мужчин, жінок мало знаю» (29–30 травня 1899 р. До О. Ю. Кобилянської). Отже, у своїх листах поетеса знаходила місце для роздумів про різних людей, про їхні вчинки й погляди та намагалася усвідомити їхню поведінку та діяльність.

Як свідомо українка, з усталеною життєвою позицією часто Лариса Косач розмірковувала і про роль жінки поміж чоловіками. У своїх листах вона не одноразово збуджувала адресатів до роздумів за права жінок, розуміння їх статусу в суспільстві загалом, у літературі зокрема. Так, характеризуючи галицьку натуру, поетеса не оминає і жіночої тематики, наводить міркування щодо статусу жінки в українському суспільстві: «У галичан мене ще вражало якесь чудне, непросте відношення до жінок, все вони дивляться на нас або згори вниз, або знизу вгору, а щоб так просто, нарівні – зроду!» (29–30 травня 1899 р. До О. Ю. Кобилянської). Леся Українка, попри важку хворобу, вважала себе сильною жінкою, тому часто нарікала, коли хто говорив про неї як хвору і слабку, а надто німічну. Відтак, сповідання рівноправ'я було для Лесі Українки стилем життя особистого й творчого. Її листи – це одна із спроб ствердити жіноцтво, переконати суспільство визнати рівноправ'я жінок і чоловіків. Тому була Лариса Косач занадто критичною у своїх оцінках, а всі намагання прогресивних галичан якось посприяти «жіночому питанню», на її думку, залишалися «лише фразами». У цьому аспекті публіцистка зазначала: «Наскільки я чула про становище галичанок в товаристві, то се якась така неволя, що, може б, я скоріш на каторгу пішла, ніж на таке життя. Подібне життя, наприклад, в Болгарії, я його бачила... Не подумайте, що се в мені говорить «гординя» українки» (29–30 травня 1899 р. До О. Ю. Кобилянської). Із цих слів бачимо, що це була для Лесі Українки не проста проблема, яка збурювала письменницю, навіть роздуми над цим викликали у неї емоції, навіть злість, такі ж почуття вона намагалася викликати і в адресата.

Щодо жіночого питання, зокрема визнання статусу жінки і в житті, і в літературі, то роздуми на цю тему читаємо і в листі до тітки Л. Драгоманової: «... Яка б не була погана Росія, але для жінки і дівчини в ній легше жити, ніж в Болгарії, яка, признаться, в моїй пам'яті зосталася стороною жіночої неволі par excellence» (5–6 червня 1899 р. До Л. М. Драгоманової). Поетеса підтримує думку дядька М. Драгоманова, який завжди говорив, що варто Раду взяти в «Новоград-Волинск». Аби не розписувати широко, Леся Українка у листі стверджувально констатує: «Ви і самі це знаєте» (5–6 червня 1899 р. До Л. М. Драгоманової). Отже, для Лесі Українки, і як громадської діячки, і як літераторки, проблеми жінок не були відокремленими від загальнонаціональних, а такі публіцистичні збудження були своєрідним викликом тогочасному суспільству. Вона намагалася показати жіночу реальність у самодостатній, інтелектуальній, талановитій, вольовій особистості, якою й була сама.

**Висновки та перспективи.** Із листів Леся Українка постає сучасникам як європейсько орієнтована й самобутня особистість, жінка з особливим відчуттям смаку, тонкою, часом зраненою, натурою і твердою громадянською позицією. Вона досить влучно підмічала особливі риси людської особистості. Тож і в її кореспонденціях дуже чітко окреслено особистісні поривання вплинути на думку адресатів, викликати особливу цікавість до названих проблем чи ситуацій. Леся Українка завжди уважно ставилася до слова, прислухалася до своїх емоційних поривань і оперувала розумом, можливо тому деяким епістолярним творам визначала коротке життя, і адресат лише в наступному листі дізнавався про існування попереднього. Отже, письменниця намагалася уважно добирати для свого реципієнта теми, які особливо



збуджували його увагу, викликали цікавість, спонукали до думки чи дії. У листах поетеса була досить чутливою. Її епістолярій виражає різноманітні людські почування. Так Леся Українка розкривала у своїх близьких ніжні почуття любові, душевної теплоти й щирості, відданості й відвертості, добродушності, піднесеного настрою. Більшість листів написаних до бабусі – це приклад прояву неймовірної ніжності. Такі поривання здебільшого проглядалися у родинному листуванні, а також у зверненнях до найближчих друзів – О. Кобилянської, С. Мержинського, М. Павлика. Водночас деякі публіцистичні роздуми Лесі Українки могли аж занадто емоційно збуджувати адресата. Зокрема це стосувалося питання шлюбу і вінчання у листах до матері та сестри Ольги. Часом у публіцистки проступалися почуття гніву і драгтивності. Такі емоційні збудження маємо у листах, де аналізуються глибокі суспільні проблеми, що безумовно викликали тяжкі думки в усіх учасників процесу комунікації. Це, перш за все, були міркування щодо політичної ситуації, виборчого процесу, мовної проблеми, сприйняття української літератури й публіцистики як джерела впливу на національну свідомість, громадянську позицію.

Отже, епістолярій Лесі Українки – це глибока криниця, яка ховає багато таємниць і потребує ґрунтовного вивчення та переосмислення. Тож подальші дослідження епістолярної спадщини Лесі Українки дозволить простежити вплив різних культур на її публіцистичні погляди й поривання.

1. Богдашина О., Осіпов О. Життєва драма Лесі Українки в родинному листуванні Косачів-Драгоманових. Збірник наукових праць Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Серія «Історія та географія». Харків, 2018. Вип. 54. С. 151–157. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1476655>.

2. Голоюх Л. Ідіолект Лесі Українки в історії української літературної мови. Лінгвостилістичні студії. 2020. Вип. 12. С. 28–36. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/302-D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-421-1-10-20200914.pdf>

3. Долинська Л. М. Громадянські та загальнолюдські цінності у творчості Лесі Українки та Олени Теліги. Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис». 2020. № 7. С. 25–29. DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2020-7.4>

4. Космеда Т. А. Лінгвокреативність Лесі Українки в її еґо-текстах на матеріалі епістолярію поетеси (1870–1890) та її роздумів про листи в художніх творах). *Roczniki Humanistyczne. Słowianoznawstwo*. Lublin, 2018. Т. 66. № 7. С. 89–107. DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rh.2018.66.7-6>.

5. Леся Українка. Повне академічне зібрання творів: у 14-ти т. Т. 11–14. Листи. Луцьк, 2021.

6. Макарчук О. Г. Епістолярний дискурс Лесі Українки як джерело до вивчення часопису «Народ» (1890–1895). Поліграфія і видавничча справа. Серія: Соціальні комунікації, 2018. № 1(75). С. 166–173.

7. Погребняк І. В. Епістолярна рецепція інтелігенції кінця XIX – початку XX століть. Наукові праці. Філологія. Літературознавство. 2017. Вип. 283. Т. 295. С. 66–69.

8. Пустовіт В. Ю. Епістолярій Лесі Українки як джерело з історії національно-культурного життя українства кінця XIX – початку XX століття. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. К. : ВД «Гельветика», 2020. Т. 31 (70). № 3. Ч. 2. С. 147–151.

9. Римар Н. Ю. Основні тенденції розвитку національної літератури в епістолярії Лесі Українки. Південний архів (філологічні науки). Вип. LXXX, 2019. С. 10–14. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pafn\\_2019\\_80\\_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pafn_2019_80_4)

10. Сірик Л. Проблема ідентифікації творчості Лесі Українки. *Roczniki Humanistyczne. Varia*. 2019. Т. 67. № 7. С. 155–168. DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rh.2019.67.7-10>

11. Соловйова Ю. Є. «На перехрестях долі...». Мотиви державотворення в письменницькій публіцистиці кін. XX – поч. XXI ст.: моногр. ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2015. 225 с.

1. Bohdashyna, O., Osipov, O. (2018), Lesya Ukrainka's life drama in the family correspondence of the Kosach-Drahomanovs. *Zbirnyk Naukovykh Prats Khark. Nats. Ped. Un-Tu Imeni H. S. Skovorody. Seriiia «Istoriia Ta Heohrafiia»*. Vol. 54. P. 151–157. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1476655>.
2. Holoiukh, L. (2020), Lesya Ukrainka's idiolect in the history of the Ukrainian literary language. *Linhvostylistychni Studii*. Vol. 12, pp. 28–36. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/302-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-421-1-10-20200914.pdf>
3. Dolynska L. (2020), Civic and universal values in the works of Lesya Ukrainka and Olena Teliga. *Naukovyi Zhurnal Lvivskoho Derzhavnoho Universytetu Bezpeky Zhyttiedialnosti «Lvivskyi Filolohichnyi Chasopys»*. N 7, pp. 25–29. DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2020-7.4>
4. Kosmeda, T. (2018), Lesya Ukrainka's Linguo-Creativity in Her Ego-Texts on the Material of the Poet's Epistolary (1870–1890) and Her Reflections on Letters in Works of Art. *Roczniki Humanistyczne. Słowianoznawstwo*. Lublin, 2018. Vol. 66, N 7, pp. 89–107. DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rh.2018.66.7-6>.
5. Lesya Ukrainka (2021), Povne Akademichne Zibrannia Tvoriv U 14-Ty T. T. 11–14. Lysty.
6. Макапчук, О. (2018), Lesya Ukrainka's epistolary discourse as a source for studying the «Narod» magazine (1890–1895). *Polihrafiia I Vydavnycha Sprava. Seriiia Sotsialni Komunikatsii*, N 1(75), pp. 166–173.
7. Pohrebniak, I. (2017), Epistolary reception of the intelligentsia of the late XIX – early XX centuries. *Naukovi Pratsi. Filolohiia. Literaturoznawstvo*, Vol. 283, t. 295, pp. 66–69.
8. Pustovit, V. (2020), Lesya Ukrainka's epistolary as a source on the history of national and cultural life of Ukrainians in the late XIX – early XX centuries. *Vcheni Zapysky TNU Imeni V. I. Vernadskoho. Seriiia Filolohiia. Sotsialni Komunikatsii*, t. 31 (70), N 3, vol. 2, pp. 147–151.
9. Rymar, N. (2019), The main trends in the development of national literature in the epistolary of Lesya Ukrainka. *Pivdennyi Arkhiv (Filolohichni Nauky)*. Vol. LXXX, pp. 10–14. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pafn\\_2019\\_80\\_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pafn_2019_80_4)
10. Siryk, L. (2019), The problem of identifying the work of Lesya Ukrainka. *Roczniki Humanistyczne. Varia*, t. 67, N 7, pp. 155–168. DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rh.2019.67.7-10>
11. Soloviova, Y. (2015), «On the crossroads of destiny...». *Motives of state creation in writers' journalistic works in the end of 20th – beginning of the 21st century*: Manuscript. DZ «LNU Imeni Tarasa Shevchenka», Starobilsk, 225 c.

UDC 007 : 304 : 070 (477) (09)

## LESIA UKRAINKA'S EPISTOLARY AS A MANIFESTATION OF PUBLICISM EXCITATION

**Kovalova Tetiana**, PhD (Social Communications), [t.kovalova@journ.sumdu.edu.ua](mailto:t.kovalova@journ.sumdu.edu.ua)<sup>1</sup>,

ORCID – <https://orcid.org/0000-0002-6551-4139>;

**Sydorenko Liudmyla**, teacher, [sydorren.l@gmail.com](mailto:sydorren.l@gmail.com)<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Sumy State University, 2, Rymtsky-Korsakov St., Sumy, 40007, Ukraine.

<sup>2</sup> Municipal institution Sumy comprehensive school of I-III degrees №22 named after Igor Golchenko of Sumy city council, 57, Kovpaka St., Sumy, 40000, Ukraine.

**Introduction.** Historically, the prominent figures of the Ukrainian nation involved in the formation of Ukraine as a state were not only political leaders but also the creative intelligentsia. Larysa Kosach (Lesya Ukrainka) belonged to this cohort of national figures.

**Relevance and purpose.** Investigate the epistolary heritage of Lesya Ukrainka, find out the set of journalistic excitements in her epistolary; outline the subject of her letters, which most excited the addressee, and at the same time aroused the attention and interest of the addressee; to determine the set of human feelings that were violated by Lesya Ukrainka in her epistolary; describe the range of problems that could cause special sensory and emotional

arousal of communicators. It is the epistolary heritage that allows us to explore both personal and intimate life, as well as creative and political impulses, national landmarks, and Lesya Ukrainka's philosophical pursuits. This determines the relevance of our study.

**Methodology.** The following methods were used to achieve the goal: comparative-typological, content analysis, synthesis and generalization. Method of content analysis. The source base consisted of Lesya Ukrainka's letters, presented in a complete academic collection of works in 14 volumes.

**Results.** Lesya Ukrainka presented her epistolary at the turn of the epochs, on the way to the creation of Ukraine as a state, in the process of creating the national Ukrainian culture. He testified to a new example of Ukrainian-European culture, the significance and importance of the Ukrainian word in the assertion of Ukrainian national identity. The journalist was frank and sincere in her epistolary texts, sometimes discussing, philosophizing on various socially important topics, and leading a clear and concise conversation. In the letters addressed to sister Olga, mother, M. Drahomanov, O. Kobylanska, M. Pavlyk, we find extensive author's comments on civic position, understanding of life lessons, sincere friendship, selfless help, attitude to homework, literary and journalistic creativity.

**Conclusions.** From the letters, Lesya Ukrainka appears to contemporaries as a European-oriented and original personality, a woman with a special sense of taste, a subtle, sometimes wounded, nature and a strong civil position. She quite aptly noticed the special features of the human personality. Therefore, her correspondence very clearly outlines the journalist's own impulses to influence the opinion of the addressees, to arouse special interest in the problems or situations she named.

**Key words:** *Lesya Ukrainka, epistolary, publicism excitation.*

Стаття надійшла до редакції 05.02.2021.